

УДК 630*27:635.925 (477.44)

**ОЦІНКА СТАНУ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РЕКОНСТРУКЦІЇ
ДЕРЕВНИХ НАСАДЖЕНЬ МУЗЕЮ-
САДИБИ М.І. ПИРОГОВА, М.
ВІННИЦЯ**

В.М. ПРОКОПЧУК, канд. біол.
наук, доцент
І.С. НЕЙКО, канд. с.-г. наук,
доцент
В.В. МОНАРХ, канд. с.-г. наук,
старший викладач
Вінницький національний
аграрний університет

За результатами обстеження деревних асоціацій парку, встановлено, що деревні насадження характеризуються збідненим видовим складом і значною часткою малоцінних деревних видів, які перебувають у задовільному та незадовільному станах. Загальна комплексна оцінка насаджень музею-садиби М.І. Пирогова, відповідно п'ятибальної системи, становить 2,5 бали. Видовий склад деревно-чагарникових насаджень має найнижчий бал (1,0 бал). Високими балами (4,0 бали) відрізняється наявність раритетних та вікових дерев, а також наявність архітектурних споруд.

Встановлено, що за філогенетичною класифікацією, всі деревні породи представлені відділами голонасінних (Pinophyta) та покритонасінних (Magnoliophyta). Розроблено практичні рекомендації щодо збереження та відновлення деревних насаджень, а також план реконструкції окремих ділянок парку. Передбачено використання деревних видів - інтродуцентів, які є стійкими до умов середовища.

Ключові слова: музей-садиба, деревні насадження, парк, реконструкція, інвентаризація, інтродукція.

Табл. 1. Рис. 2. Літ. 6.

Постановка проблеми. Національний музей-садиба М.І. Пирогова є пам'яткою історії національного та природоохоронним об'єктом загальнодержавного значення. Метою діяльності Національного музею-садиби М.І. Пирогова є збереження особливого культурного середовища, яке було за життя вченого. Це визначає сенс музею, представленого взаємопов'язаною системою об'єктів культурної спадщини і пам'яток садово-паркового мистецтва до складу яких входять: будинок в якому жив М.І. Пирогов і де розміщена експозиція про його життя і діяльність; музей-аптека з інтер'єрами приймальні та операційної М.І. Пирогова в його садибі Вишня; церква-некрополь, де покоїться набальзамоване тіло ученого; меморіальний парк, в якому збереглися дерева, посаджені М.І. Пироговим [1].

На сучасному етапі для парку музею-садиби характерне збіднене різноманіття деревно-чагарникових видів, погіршення їх стану та інтенсивне всихання деревних порід, зокрема, ялини європейської (*Picea abies*), що вимагає

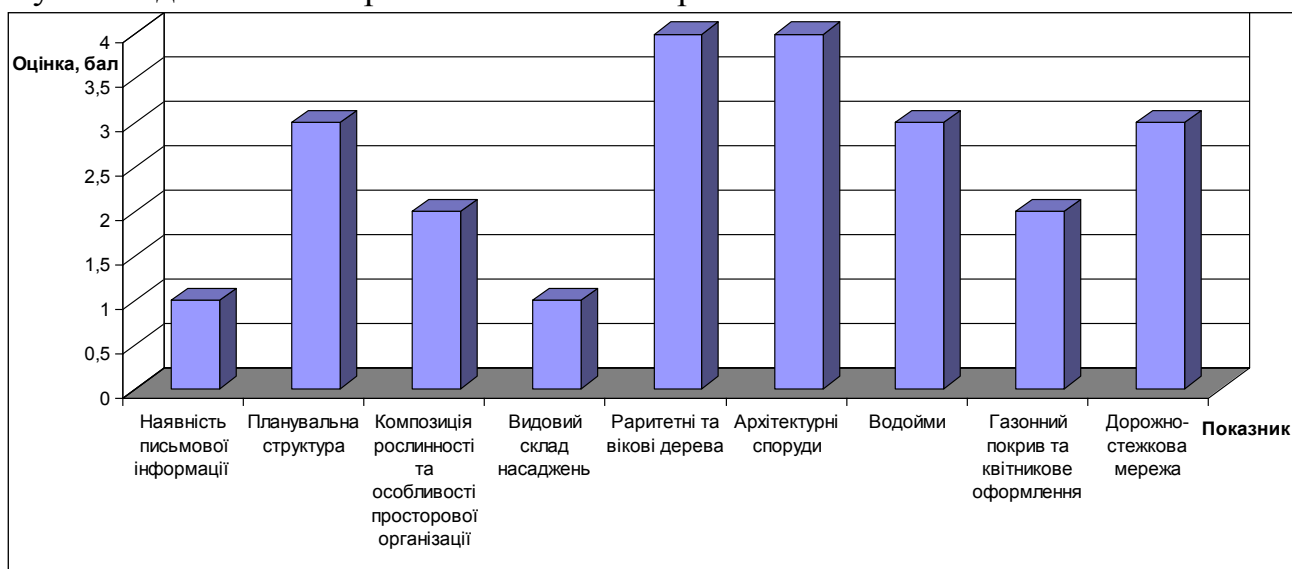
проведення невідкладних робіт щодо перепланування та доповнення деревних композицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Музей відноситься до найважливіших об'єктів культурної спадщини України і займає особливе місце у внутрішньому і міжнародному туризмі. Площа музею-садиби складає 18,9 га, з них 5 га займає парк. Окрасою парку є вікова липова алея, що була улюбленим місцем прогулянок Миколи Пирогова. Збереглися дві старовікові ялини, посаджені у 1862 та 1861 роках самим М. І. Пироговим [1].

Мета досліджень. Метою нашої роботи було – дослідити сучасний стан деревних насаджень музею-садиби М.І. Пирогова для з'ясування ефективних шляхів оздоровлення, реконструкції, розвитку та проаналізувати екологічні, біоморфологічні особливості деревних рослин різного географічного походження.

Методика досліджень. Для оцінки сучасного стану та рівня збереженості деревних насаджень території парку музей-садиби нами використано критерії оцінки Г.М. Маргайлик та Л.А. Кирильчек (1979), М.Г. Курдюка (1982), а також методичні рекомендації щодо дослідження території історичних парків [2-6].

Результати досліджень. Музей-садиба М.І. Пирогова має не лише естетичне, але й науково-історичне значення. Тому, садибу слід розглядати комплексно із врахуванням наявності та сучасного стану усіх компонентів із акцентом на озеленення території. Зведені дані щодо комплексного оцінювання музею-садиби М.І. Пирогова показано на рис. 1.

Рис. 1. Комплексна оцінка музею-садиби М.І. Пирогова за основними показниками

За наведеними на рисунку даними наявність письмової інформації та видовий склад деревно-чагарникових насаджень мають найнижчі бали (1,0 бал). Низьким рівнем поряд з іншими показниками відзначається – композиційна

структура, сучасний стан газонного покриття та квітникове оформлення (2,0 бали). Середніми показниками (3,0 бали) оцінена планувальна структура, стан водойм та дорожньо-стежкової мережі. Високими балами (4,0 бали) характеризується наявність раритетних та вікових дерев а також наявність архітектурних споруд.

Загалом комплексна оцінка за основними показниками становить 2,5 бали, що вказує на збіднений видовий склад, а також значну частку малоцінних деревних видів, які в більшості випадків перебувають у незадовільному стані.

За філогенетичною класифікацією, всі деревні породи представлені відділами голонасінних (*Pinophyta*) та покритонасінних (*Magnoliophyta*) (табл. 1). Загальна кількість голонасінних становить 212 дерев, або 57,3%. Кількість покритонасінних – 158 дерев, або 47,2%.

Клас хвойні (*Pinopsida*) представлені лише порядком соснові (*Pinales*). Найбільша кількість цієї родини представлена родом ялина (*Picea*) – 200 шт. (54,0%).

Рід модрина (*Larix*) представляє незначну кількість дерев – лише 2 шт. (0,6%). Родина кипарисові (*Cupressaceae*) налічує лише рід туя (*Thuja*) та ялівець (*Juniperus*), кількість видів яких становить 6 шт. (1,7%) та 4 шт. (1,0%) відповідно.

Покритонасінні представлені лише класом дводольні (*Magnoliopsida*) та характеризуються значно більшим різноманіттям родин. Найбільша кількість рослин належить до родини мальвових (*Malvaceae*), рід - липа (*Tilia*) – 50 шт. (13,5%) та родини кінськокоштанових (*Hippocastanoideae*) - 30 шт. (8,0%). Спостерігається значна кількість сапидонових (*Sapindaceae*) – рід клен (*Acer*) 26 шт. (6,9%) та березових (*Betulaceae*), рід береза (*Betula*) – 15 шт. (4,0%).

Розоцвіті (*Rosales*) представлені родиною розових (*Rosaceae*) та характеризуються найбільшою кількістю родів: яблуня (*Malus*) – 10 шт. (2,7%), глід (*Crataegus*) – 2 шт. (0,6%), слива (*Prunus*) – 2 шт. (0,6%), вишня (*Cerasus*) – 4 шт. (1,0%), горобина (*Sorbus*) – 2 шт. (0,6%).

У незадовільному стані перебуває ялина європейська, яка масово всихала протягом останніх 2-х років.

Відповідно до оцінки видового різноманіття деревно-чагарникових видів музею-садибу М.І. Пирогова на рис. 2 наведено розподіл відсоткових значень кількості дерев, які підлягають вирубуванню.

За наведеними даними найбільша частка дерев, які підлягають вирубуванню це – ялина європейська – 110 шт. (46%). Значно менша кількість – дерев акації білої – 29 шт. (13,5%) у межах 12-16 (5,6-7,4%) таких порід як: липа дрібнолиста, клен гостролистий, алича звичайна.

Вирубування більшості дерев інших видів є незначним та знаходиться у межах 1-3 шт. (0,5-1,5%).

У проекті реконструкції передбачено використання деревних видів - інтродуцентів, які є стійкими до умов середовища. Зокрема, це каштан посівний

Таблиця 1

Філогенетична класифікація

Порядок	Родина	Рід	Вид	К-ть, шт.	% від загальної кількості
Відділ Голонасінні (<i>Pinophyta</i>), Клас Хвойні (<i>Pinopsida</i>)					
Соснові <i>Pinales</i>	Соснові <i>Pinaceae</i>	Ялина <i>Picea</i>	Ялина європейська <i>Picea abies</i>	200	54,0
	Кипарисові <i>Cupressaceae</i>	Туя <i>Thuja</i>	Туя західна <i>Thuja occidentalis</i>	6	1,7
	Кипарисові <i>Cupressaceae</i>	Ялівець <i>Juniperus</i>	Ялівець звичайний <i>Juniperus communis</i>	4	1,0
	Соснові <i>Pinaceae</i>	Модрина <i>Larix</i>	Модрина європейська <i>Larix decidua</i>	2	0,6
Відділ Покритонасінні (<i>Magnoliophyta</i>), Клас Дводольні (<i>Magnoliopsida</i>)					
Букоцвіті <i>Fagales</i>	Букові <i>Fagaceae</i>	Дуб <i>Quercus</i>	Дуб звичайний <i>Quercus robur</i>	2	0,6
Сапіндоцвіті <i>Sapindales</i>	Кінськокаштанові <i>Hippocastanoideae</i>	Каштан кінський	Каштан кінський <i>Aesculus hippocastanum</i>	30	8,0
	Сапіндові <i>Sapindaceae</i>	Клен <i>Acer</i>	Клен гостролистий <i>Acer platanoides</i>	15	4,0
Розоцвіті <i>Rosales</i>	Розові <i>Rosaceae</i>	Яблуня <i>Malus</i>	Яблуня лісова <i>Malus sylvestris</i>	10	2,7
Мальвоцвіті <i>Malvales</i>	Мальвові <i>Malvaceae</i>	Липа <i>Tilia</i>	Липа дрібнолиста <i>Tilia cordata</i>	50	13,5
Букоцвіті <i>Fagales</i>	Березові <i>Betulaceae</i>	Береза <i>Betula</i>	Береза повисла <i>Betula pendula</i>	15	4,0
Губоцвіті <i>Lamiiales</i>	Маслинові <i>Oleaceae</i>	Ясен <i>Fraxinus</i>	Ясен звичайний <i>Fraxinus excelsior</i>	2	0,6
Букоцвіті <i>Fagales</i>	Горіхові <i>Juglandaceae</i>	Горіх <i>Juglans</i>	Горіх грецький <i>Juglans regia</i>	1	0,3
Розоцвіті <i>Rosales</i>	Розові <i>Rosaceae</i>	Глід <i>Crataegus</i>	Глід одноматочковий <i>Crataegus monogyna</i>	2	0,6
Букоцвіті <i>Fagales</i>	Березові <i>Betulaceae</i>	Граб <i>Carpinus</i>	Граб звичайний <i>Carpinus betulus</i>	8	2,2
Мальпігієвоцвіті <i>Malpighiales</i>	Вербові <i>Salicaceae</i>	Верба <i>Salix</i>	Верба плакуча <i>Salix babylonica</i>	1	0,3
Бобовоцвіті <i>Fabales</i>	Бобові <i>Fabaceae</i>	Робінія <i>Robinia</i>	Робінія псевдо акація <i>Robinia pseudoacacia</i>	3	0,8
Сапіндоцвіті <i>Sapindales</i>	Сапіндові <i>Sapindaceae</i>	Клен <i>Acer</i>	Клен польовий <i>Acer campêtre</i>	11	2,9
Розоцвіті <i>Rosales</i>	Розові <i>Rosaceae</i>	Слива <i>Prunus</i>	Алича <i>Prunus cerasifera</i>	2	0,6
Розоцвіті <i>Rosales</i>	Розові <i>Rosaceae</i>	Вишня <i>Cerasus</i>	Вишня пташина <i>Cerasus avium</i>	4	1,0
Розоцвіті <i>Rosales</i>	Розові <i>Rosaceae</i>	Горобина <i>Sorbus</i>	Горобина звичайна <i>Sorbus aucuparia</i>	2	0,6
Всього				371	100

європейська (*Larix decidua* Mill.), сосна Веймутова (*Pinus strobus* L.), сосна кедрова (*Pinus cembra*, L.), гінкго дволопатеве (*Ginkgo biloba* L.).

4. Терміновому вирубуванню підлягають аварійні та сухі дерева. Вирубку доцільно здійснити у зимовий або ранньовесняний періоди. Такий захід є необхідним з огляду на усунення небезпеки для відпочиваючих, покращення фітосанітарного стану асоціацій, забезпечення їх естетичної привабливості та підвищення рекреаційної ємкості ділянок парку.

Список використаної літератури

1. Національний музей-садиба М.І. Пирогова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pirogov.com.ua>.

2. Курдюк М.Г. К вопросу оценки декоративности парковых насаждений / М.Г. Курдюк // Сохранение и восстановление старинных парков: сб. научн. трудов. – К., 1982. – С. 65–68.

3. Маргайлик Г.И. К методике оценки декоративности древесных насаждений / Г.И. Маргайлик, Л.А. Кирильчик // Бюллетень Главного ботанического сада. – 1979. – №114. – С. 58–60.

4. Восстановление старинных ландшафтных парков. Методические рекомендации по проектированию / [авт. текста Ю.А. Бондарь]. – К. : НИИ градостроительства, 1974. – 85 с.

5. Гурский А.В. Методы оценки состояний древесных насаждений и прогноз их роста и долговечности / А.В. Гурский // Бюллетень Главного ботанического сада. – 1955. – №21. – С. 16–24.

6. Денисов М.Ф. Ландшафтное проектирование при восстановлении парков. Учебное пособие / М.Ф. Денисов. – М. : МАРХИБ, 1986. – 105 с.

Список використаної літератури у транслітерації / References

1. Natsional'nyy muzey-sadyba M.I. Pyroghova [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pirogov.com.ua>

2. Kurdyuk M.H. K voprosu otsenky dekoratyvnosti parkovykh nasazhdenyy / M.H. Kurdyuk // Sokhraneniye y vosstanovleniye starynykh parkov: sb. nauchn.trudov. – K., 1982. – S. 65–68.

3. Marhaylyk H.Y. K metodyke otsenky dekoratyvnosti drevesnykh nasazhdenyy / H.Y. Marhaylyk, L.A. Kyryl'chyk // Byulleten' Hlavnoho botanycheskoho sada. – 1979. – №114. – S. 58–60.

4. Vosstanovleniye starynykh landshaftnykh parkov. Metodycheskiye rekomendatsyy po proektyrovanyyu / [avt. tekstu Yu.A. Bondar']. – K. : NYU hradostroytel'stva, 1974. – 85 s.

5. Hurskiy A.V. Metody otsenky sostoyaniyu drevesnykh nasazhdenyy y prohnoz ykh rosta y dolhovechnosty / A.V. Hurskiy // Byulleten' Hlavnoho botanycheskoho sada. – 1955. – №21. – S. 16–24.

6. Denysov M.F. Landshaftnoe proektyrovaniye pry vosstanovlenyy parkov. Uchebnoe posobyе / M.F. Denysov. – M. : MARKhYB, 1986. – 105 s.

АННОТАЦИЯ

ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РЕКОНСТРУКЦИИ ДРЕВЕСНЫХ НАСАЖДЕНИЙ МУЗЕЯ-УСАДЬБЫ Н.И. ПИРОГОВА, Г. ВИННИЦА/ ПРОКОПЧУК В.М., НЕЙКО И.С., МОНАРХ В.В.

По результатам обследования древесных ассоциаций парка, установлено, что древесные насаждения характеризуются бедным видовым составом и значительной долей малоценных древесных видов, которые находятся в удовлетворительном и неудовлетворительном состояниях.

Общая комплексная оценка насаждений музея-усадьбы Н.И. Пирогова, согласно балльной системы, составляет 2,5 балла. Видовой состав древесно-кустарниковых насаждений имеет самый низкий балл (1,0 балл). Низким уровнем наряду с другими показателями отмечается – композиционная структура, современное состояние газонного покрова и цветочное оформление (2,0 балла). Средними показателями (3,0 балла) оценена планировочная структура, состояние водоемов и дорожно-тропиночной сети. Высокими баллами (4,0 балла) отличается наличие раритетных и вековых деревьев, а также наличие архитектурных сооружений.

Установлено, что за филогенетической классификацией, все древесные породы представлены отделами голосеменных (Pinophyta) и покрытосеменных (Magnoliophyta). Разработаны практические рекомендации по сохранению и восстановлению древесных насаждений, а также план реконструкции отдельных участков парка. Срочной вырубке подлежат аварийные и сухие деревья. Вырубку целесообразно осуществить в зимний или ранневесенний периоды. Такое мероприятие является необходимым ввиду устранения опасности для отдыхающих, улучшения фитосанитарного состояния ассоциаций, обеспечения их эстетической привлекательности и повышения рекреационной емкости участков парка. По разработанному плану реконструкции отдельных участков парка предусмотрено использование таких древесных видов - интродуцентов, которые являются устойчивыми к условиям среды: каштан посевной (*Castanea sativa* Mill), псевдотсуга сизая (*Pseudotsuga menziesii* var. *glauca*), магнолия кобус (*Magnolia kobus* Thunb.), сосна черная (*Pinus nigra* Arn.), пихта белая (*Abies alba* Mill.), лиственница европейская (*Larix decidua* Mill.), сосна веймутова (*Pinus strobus* L.), сосна кедровая (*Pinus cembra*, L.), гинкго билоба (*Ginkgo biloba* L.).

ANNOTATION

EVALUATION OF CONDITION AND RECONSTRUCTION PERSPECTIVES OF TREES PLANTATIONS IN PIROGOV MUSEUM ESTATE, VINNITSA / PROKOPCHUK V.M., NEYKO I.S., MONARKH V.V.

According to the investigation results of park trees associations it has been established that tree plantations are characterized by poor generic structure and considerable presence of low value tree species in both satisfactory and non-satisfactory conditions. General complex evaluation of Pirogov museum estate

plantations according to the 5 point system grading makes 2.5 points. Species composition of tree and shrub plantations has the lowest point (1.0 point). Availability of rare and aged trees together with architectural buildings has been distinguished with high points (4.0points).

It has been established that according to the phylogenetic classification all tree types are presented by gymnosperms (Pinophyta) and angiosperms (Magnoliophyta). Practical recommendations for preservation and renovation of tree plantations together with the reconstruction plan of some park areas have been developed. It is presupposed to use introduced tree types which are resistant to environmental conditions.

Key words: museum estate, trees plantations, park, reconstruction, inventory, introduction.

Авторські дані

Прокопчук Валентина Мар'янівна – канд. біол. наук, доцент, завідувач кафедри садово-паркового господарства, садівництва та виноградарства Вінницького національного аграрного університету (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3. e-mail: prokopchuk@vsau.vin.ua).

Нейко Ігор Степанович – канд. с.-г. наук, доцент кафедри садово-паркового господарства, садівництва та виноградарства Вінницького національного аграрного університету (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3.).

Монарх Вероніка Валентинівна – канд. с.-г. наук, старший викладач кафедри садово-паркового господарства, садівництва та виноградарства Вінницького національного аграрного університету (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3. e-mail: monarhinya@yandex.ua).